

Violar 'lloc plantat de violes'. *Violat*, *-ada* [*Vocab. Cat.-Al.*, 502, § 1605; Busa-N., 1430, *DAG.*; «gris violat o com la flor de malva: molochinus; violat: violaceus, ianthinus», *OPou* (*ThPu.*, 318); d'aquí, extret, *violar* 'donar aquest color'. *Violer* 'lloc de violes', Busa-N.; mena de planta comestible 1587, en el *Llibre de la Pesta* de Moix de Girona, *DAG.* *Violera*, supra; *violerar*. *Violeta*, supra; *violetaire* 1885, *DAG.*; *violetejar*; *violetera*; *violet* (part d'un estel de jugar) mall.

De *ῥοv*, germà i sinònim del ll. *viola*, deriva *ῥοδης* 'violat, -aci', d'on el nom de l'element *iode*, creat pel seu preparador francès el 1811, en observar el color violat dels vapors del iode (en cat. es registra primer *yodo*, 1868, *SLitCosta*); *iodur* [*Lab.* 1864]; *iodurar*. *Iodat* [1868]. *Iòdic* [1868]. *Iodisme*. *Iodar*.

CPT.: *Iodargirita*; *iodometria*; *iodoteràpia* i altres en *iodo*.

VIOLA, nom d'instrument, comú a totes les llengües rom., d'origen incert, probablement onomatopèic; és versemblant que pertot es vagi pendre de l'oc. ant. *viula* (de vegades *viola*), derivat de *viular* 'tocar la viola', 'tocar un instrument de vent', de clar valor imitatiu; el germ. *fiðula* 'violí' deu venir d'una onomatopeia paral·lela però independent de la romànica. □ 1.ª *doc.*: *viula*, Lull, 1410.

«Los joglars --- en los estruments, axí com en la *viula* e en la simfonia», *A. Sci.* i, 162; i en el *L. de Cont.*: «altres [han subtileja] en sonar *viula*, altres en sonar laüt, e axí dels altres estruments», en el qual ell mateix parla del tocar, i dels instruments musicals tocats, en diversos passatges (215, de *laüt* i *dubell* 999). És *viula* també en Eiximenis, en *Fc. Alegre* (1494), *JMarc* (*dicc. de rims*), *Aversó* (*Torc.*, 238.6), el *Tirant* de Galba (*Ag.* iv, 306), el *Li. de Collacions*

(*DAG.*). De *viola* se cita un exemple de 1410 (*AlcM*), un de 1517 (*DAG.*) i un del *Curial*. Però fins a la fi del S. xv és més corrent que els autors usin només *viula* o vacillen entre les dues formes. L'empren els nostres quan volen traduir la *lyra* o *cythara* dels clàssics: «La viuuda discreta - discretament balla / al ball de Cupido - quant és menester / --- / may balla la verge - quan veu qu'en son temple / està la *viola* - del músic Orpheu», *Viudes y Donzelles* (v. 151); traduint els mots «vertitur in luctum *cytharae* sonus» del *De Vetula*, *BMetge*, en la seva juvenil *Velletona*, posa «tan poc durà aquella dolsor --- car abraçant trobé coses contràries als meus vots: lo so de la *viula* me tornà en gran plor, la esperansa dels meus delits tornà a mi en maravella» (*Metge*, ed. *Riq.*, 102.29).

D'altres de posteriors vacillen entre les dues formes. En el *Decam.* les violes fan actiu paper des del principi «Díoneo preso un liuto, e la Fiammetta una *vi-vòla*, cominciarono soavemente una danza a sonare» (introd. ed. 1961, 20.6f.). Els seus adaptadors cat. de 1429, tot apartant-se sempre de la forma italiana vacillen entre *viola* («ab una sua *viola* dolçament sonà alguna stampida» x, § 7, 570.7) i la forma *viula*, que és la que predomina: «a ell fo dit que cantàs alguna

cosa ab la sua *viula*», «ab *viula*», «la sua *viula*», 581.22, 581.8, 581.23, traduint en tots aquests passatges la forma *viuola* (628.6). També *JRoig*: «(Maria) fon figurada / e prophetada / --- / Per Isahies: / --- / de Noé l'arca / --- / e de Daviu / torre, corona, / *viula*, clau, fona / ---» (*Spill*, 11276), on també tradueix la *cítara* del psalmista, però també *viola* 12866, en rima, en el passatge citat a *TAMBOR*).

Des del S. xvi, *viola* s'imposa: «*viola*, guitarra y laüt, *viola* de arc: *lyra*», *OPou* (*ThPu.*, 168; d'on a la tradició lexicogràfica: *DTo.* 1647, *Lacav.*, *Belv.* ---). I l'altra està oblidada entre els moderns. Entre els àngels músics: «eix toca 'l *violi*, aquell la *viola*», *Verdaguer*; «L'orquestra salvatge, tarumba, grinyola, / els coures ressonants esbronquen la sentimental *viola* / --- I creix el rebombori de cants i rialles avorrides / --- / Tot és fumerola, carnal bogeria, / desfogament d'instints en luxuriosa i trepidant orgia», *Coromines* (*Termes de Meleagros*, O. C., 1340, 10f.).

¿D'on ve la locució popular i familiar *bona nit, viola?* dita afectivament, de l'ocasió que passa, de l'afer clos sense continuació o esperança; en tot cas no pas recent ni d'ambients trivals: l'escriptor pres, intenta en la cèl·lula col·lectiva desenrotllar un capítol amb la idea que li ha vingut, però «les rialles dels meus companys, que jugaven a flèndit, o al canut, me van distreure, i, *bona nit, viola*, no vaig tornar-hi més», *Coromines* (*Presons Im.* vi, O. C., 864b31): no deu haver-hi aquí el nom de la flor (com creu *AlcM*, loc. c), car quina solta tindria dir-li *bona nit*, ni ens ho expliquem bé amb altres valors del mot; però potser es relaciona amb els tocadors d'un instrument musical, sigui el guaita nocturn de les albaides antigues que passa tocant una viola, o al·ludint a la dama que tanca la finestra al galant que li dona una serenata, per desenganyar la «sentimental viola».

El nom d'instrument musical, amb caràcter més o menys autòcton i amb antiguitat no sempre, però sovint molt considerable, es troba en totes les llengües romàniques. El port. *viola*, deu ser antic perquè figura com a nom de persona, potser sobrenom, ja en el segle XIII (Corteseão), però la conservació de la *-r-* en revela fonèticament el caràcter adventici; el cast. *vi-huela* (acompanyat del nom del tocador *violero*) ja en dos textos de mj. S. XIII (en un d'ells tres vegades, rimant en *-uela*, una vegada *viola*). El fr. *virole*, que ja es troba en el S. XIII, i potser en el XII (*Foulques de Candie, Aucassin* i en una demanda de 1318: *Rom.* LVIII, 471), es denuncia clarament com manllevat, a causa de la *o*, i antigament és tant o més corrent la forma *vielle* [S. XII], més autòctona o més adaptada. L'it. *viola*, que ja figura a princ. S. XIII en els *Fioretti* de Sant Francesc, ja hem vist que des d'antic tenia la variant *viòla* o *viuola* preferida pel Boccaccio. En fi, roms. *violarà*.

L'etimologia del mot ha constituït un obscur i vell problema. Diez (*Wb.*, 341-2) volia partir del ll. *vīrū-lārī* 'donar mostres de joia'; i encara que no es pot rebutjar del tot el seu argument que el violí s'ha usat com a acompanyament de les diversions, tampoc és